

सगुणमाह धारणमिति प्राणायामः प्राणनिग्रहपूर्वकं मनसः षोडशस्वाधारेषु धारणं ते च शिवयोगे प्रोक्ताः अथ ते षोडशाधाराः कथयामि विशेषत इत्यादिना पादाङ्गुष्ठपाष्णिमूलप्रभृतयो नेत्राधारे षोडशं त्वित्यं ताः यद्वायाज्ञवल्क्योक्ताः प्रागुदाहृता अष्टादशस्थानां स्थानं समाकुर्येत्यादिना दर्शिता ग्राह्याः अथवा याज्ञवल्क्योक्ता एव पञ्चभूतधारणाज्ञेयाः पादादिजानुपर्यंतं पृथिवीस्थानमुच्यते आजानोः पायुपर्यंतमर्पा स्थानं प्रकीर्तितं आपायोर्दद्यांत यद्वह्निस्थानं तदुच्यते तन्मध्यानुभुवोर्मध्ये वा वद्वयुकुलं भवेत् आभूयध्यानुभुवोर्मध्ये वा वद्वयुकुलं भवेत् पृथिव्यां धारयेद्वाग्निं ब्रह्माणं परमेष्ठिनं विष्णुमप्यनले रुद्रमीश्वरं वा युमंडले सदाशिवं तथा व्योम्नि धारयेत्सुसमाहितः पृथिव्यां वायुमास्थाय लकारेण समन्वितं ध्यायंश्चतुर्मुखाकारं ब्रह्माणं स्रष्टिकारणं धारयेत्संघटिकाः पृथिवीजयमाप्नुयात् वारुणे वायुमारोप्य वकारेण समन्वितं स्मरन् नारायणं देवं चतुर्बाहुं शुचिस्मितं शुद्धस्फटिकसंकाशं पीतवाससमभ्युतं धारयेत्संघटिकाः सर्वरोगैः प्रमुच्यते वक्रावनिलमारोप्य रेफाक्षरसमन्वितं व्यक्षं वरप्रदं रुद्रं तरुणादित्यसन्निभं भस्मोद्धूलितं सर्वगं सुप्रसन्नमनुस्मरन् धारयेद्घटिकाः पञ्चवक्त्रिणासौ न दहते मारुतं मरुतां स्थाने वर्णदेवसमन्विते धारयेत्संघटिका वायुवद्वाग्निमगो भवेत् आकाशे वायुमारोप्य हकारोपरिशंकरं बिभुरुपमहादेवं सर्वलो

धारणं चैव मनसः प्राणायामश्च पार्थिव ॥ एकाग्रता च मनसः प्राणायामस्तथैव च ॥ ९ ॥ प्राणायामो हि सगुणो निर्गुणं धारयेन्मनः ॥ यद्यदृश्यति मुंचन्वै प्राणाम्भैथिलसंसम ॥ वाताधिक्यं भवत्येव तस्मात्तं न समाचरेत् ॥ १० ॥

कैक कारणं चित्तेन चिन्तयेत् त्वस्थं मुहूर्तमपि धारयेत् स एव युक्त इत्युक्तं तान्त्रिकेष्वपि शिक्षितैरिति निर्गुणमाह एकाग्रतेति एकमेव ध्यातृध्येयध्यानविभागश्च न्यवस्तु अमेयस्य ते देकाग्रं निर्दृष्टिकं तस्य भावस्त ता मनसो बुद्धेः प्राणा इन्द्रियाणि समनस्कानि तेषामायामो नियहः प्राणायामः तथा च श्रुतिः यदा पञ्चावतिष्ठते ज्ञाना निमनसा सह बुद्धिश्च न विचेष्टति तामाहुः परमां गतिमिति ॥ ९ ॥ सगुण निर्गुणयोरंगां गिभाव माहार्धेन प्राणायामो हीति निर्गुणं निर्दृष्टिकं धारयेत् स्थिरं कुर्यात् यदीति अदृश्यमिदं मनो च न स्थाने यदिवायुमुंचन् भवति हि वाताधिक्यं भवत्येव अयमर्थः पूरकादीनां मूलाधारादीनां च देवतादिकं ध्या यप्रयोवायुधारणां करोति स सिध्यति ध्यानवर्जितं त्वभ्यस्य न्न वश्यं बाध्यत इति यथोक्तं पवनयोगसंग्रहे प्राणायामेन युक्तेन सर्वरोगक्षयो भवेत् अयुक्ताभ्यासयोगेन महारोगसमुद्भव इति युक्तेन देवताध्यानयुक्ते न देवताभ्यासाज्ञवल्क्योक्ताः नीलोत्पलदलश्यामं नाभिमध्ये व्यवस्थितं चतुर्भुजं महात्मानं पूरकेण विधितयेत् कुंभकेन रुद्रस्थानं ध्यायेत्तु कंमलासनं ब्रह्माणं रक्तगौरां गंचतुर्वक्त्रं कं पितामहं रेचकेनेश्वरं विद्याल्ल लाटस्थं महेश्वरं शुद्धस्फटिकसंकाशं निर्मलं पापनाशनमित्यादिना ॥ १० ॥